

BOGURODZICA

Utwór anonimowy, pisany zgodnie z zasadą epoki średniowiecza *ad maiorem Dei gloriam* (na większą chwałę Bożą), tworzony przez artystę uznającego siebie za podnóżek Boga, stąd brak podpisu pod dziełem.

Najsławniejsza i najstarsza znana polska pieśń religijna i rycerska. Powstała najprawdopodobniej w 2. połowie XIII w. Jest to najstarszy polski tekst poetycki ogłoszony drukiem. Najwcześniejsze rękopisy pochodzą z początku XV w. Pierwszy zapis (tzw. kcyński) zawiera dwie zwrotki z nutami. Jest sporządzony na wklejce oprawy kodeksu zawierającego kazania niedzielne wikariusza z Kcyni koło Gniezna – Macieja z Grochowa. Drugi zapis (tzw. krakowski) zawiera trzynaście zwrotek. Pierwotny tekst składał się z dwóch strof.

Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiena Maryja,
U twego Syna Gospodzina, matko zwolena, Maryja!
Zyszczy nam, spuści nam!
Kyrie eleison.

Twego dzieła Krzyciela, Bożycze,
Usłysz głosy, napełń myśli człowiecze.
Słysz modlitwę, jaż nosimy,
A dać raczy, jegoż prosimy:
A na świecie zbożny pobyt,
Po żywocie rajski przebył.
Kyrie eleison.

Pierwsza strofa to rozbudowana monumentalna **apostrofa** adresowana do Najświętszej Marii Panny. W drugiej za pośrednictwem Najświętszej Marii Panny i Jana Chrzciciela autor zwraca się do Jezusa Chrystusa. W późniejszym okresie utwór bardzo się rozrósł, ponieważ dopisano kolejne zwrotki. Stopniowo dodano fragmenty pasyjny i wielkanocny. W dalszej kolejności dołączono część litanijną poświęconą różnym świętym. Pod koniec średniowiecza, w 1. połowie XVI w. *Bogurodzica* pełniła doniosłe funkcje jako rodzaj hymnu koronacyjnego pierwszych Jagiellonów. Śpiewało ją rycerstwo polskie pod Grunwaldem i Warną. Jej tekst został umieszczony w *Statucie* Jana Łaskiego (1506), co może świadczyć o przyznaniu jej rangi hymnu państwowego. Polski kronikarz Jan Długosz nazwał ją *carmen patrium* (pieśń ojczysta). W XVII w. została odnotowana jako pieśń dziadowska.

Bogurodzica jest **wierszem zdaniowo-rymowym**. To utwór o typowej dla średniowiecza kompozycji. W każdym wersie zamyka się zdanie lub jednorodny człon zdaniowy. Natomiast rymy uzyskane są przez powtarzalność na końcu wersów formy gramatycznej, np. czasownika w pierwszej osobie liczby

mnożej. Wiersz ma regularną intonację, średniówkę (poza pierwszym wersem drugiej strofy). Rymy w *Bogurodzicy* znajdują się na końcu wersów („nosimy” – „prosimy”) oraz wewnątrz wersów („dziela” – „Krzyciela”).

Tekst tej pieśni religijnej zawiera **ciąg prośb modlitewnych**. Wyrażają one najistotniejsze cele człowieka doby średniowiecza. Najpierw jest **ogólna prośba** do Najświętszej Marii Panny – Matki Boga, aby pośredniczyła u Swego syna – Jezusa Chrystusa (Syna Bożego) o wysłuchanie modlitwy, aby Go zjednała. W drugiej strofie modlitwa zawiera **dwie uszczegółowione prośby** – błaganie o pobożne i błogosławione życie ziemskie (doczesne) i wieczne życie po śmierci. Obecność w tekście Najświętszej Marii Panny i Jana Chrzciciela pośredniczących w zanoszonych do Jezusa Chrystusa prośbach ludzi to charakterystyczny dla średniowiecza motyw *Deesis*. Nazwa wywodzi się z języka greckiego i oznacza prośbę, modlitwę. Ten motyw pochodzi z Bizancjum i polega na przedstawianiu Matki Boskiej i Jana Chrzciciela stojących w pozach wstawienniczych koło Jezusa Chrystusa. Od X w. datuje się jego obecność w sztuce zachodniej Europy. W Polsce odnajdujemy go m.in. na malowidle ściennym w kolegiacie w Tumie koło Łęczycy.

O znaczeniu wstawiennictwa Najświętszej Marii Panny pisał Roman Mazurkiewicz: „Wyjątkową rolę w dziele pośredniczenia między Bogiem a ludźmi spełniła Boża Rodzicielka. Ta, która służyła jako pośredniczka dla Boga, aby mógł stać się człowiekiem w Jezusie, przez Niego zstąpić na ziemię i zbawić nas, teraz służy za pośredniczkę człowiekowi, aby mógł stać się jak Jezus Bogiem i wznieść się do Boga Ojca przez Chrystusa. Ta, która służyła za pośredniczkę Chrystusowi, by przez swe człowieczeństwo mógł się stać naszym bratem rodzonym, przez naturę ludzką, służy też za pośredniczkę nam wszystkim, „abyśmy mogli przez bóstwo Jezusa stać się braćmi Jego adoptowanymi przez Jego łaskę”.

Konstrukcja

Pieśń została podporządkowana zasadzie **parzystości**. Anonimowy autor średniowieczny zastosował paralelizmy składniowe oraz paralelny (równoległy, symetryczny) rozkład treści. Potwierdza to wiele zabiegów w tekście, np. cztery święte osoby są połączone w pary. Autor stosuje podwójne określenia osób („Bogurodzica dziewica”, „syn Gospodzin”). W utworze odnajdujemy pary synonimów („zyszczy” – „spuści”). Druga strofa jest dwukrotnie dłuższa od pierwszej, są też w niej paralelne wersy. Ostatni wers w pierwszej strofie złożony jest z dwóch członów zdaniowych – każdy po dwa wyrazy. W tekście zwraca uwagę charakterystyczna dla średniowiecza symbolika liczb. Liczbę cztery współtworzą w *Bogurodzicy* święte osoby: Matka Boska, Jezus Chrystus, Bóg Ojciec i św. Jan Chrzciciel.

W *Bogurodzy* zauważamy wiele historycznych form gramatycznych, archaizmów składniowych, leksykalnych i fonetycznych. Na przykład w funkcji wołacza występują mianowniki („Bogurodzica” zamiast „Bogurodzico”). Zauważamy tu też stare formy trybu rozkazującego czasowników („zyszczy”, „spuści” zamiast „pozyskaj”, „ześlij”). Są też wyrazy, w których nie nastąpił jeszcze przegłos polski („zwolena”, „sławiena” zamiast „zwolona”, „sławiona”). Przegłos polski jest to proces specyficzny tylko dla języka polskiego. Polegał na tym, że „e” przechodziło w „o” lub „a”, wówczas, gdy znajdowało się po spółgłosce miękkiej, a przed twardą, przedniojęzykowo-zębową: t, d, n, s, z, r.

W tekście *Bogurodzy* występują też archaizmy leksykalne: „dziela” zamiast „dla”, „jąż” zamiast „którą”, „jegoż” zamiast „czego”; fleksyjne: „spuści”, „raczy” zamiast „spuść”, „racz”; składniowe: szyk wyrazów: „twe-go dziela”.

Interpretacje

Utwór doczekał się wielu badań i interpretacji. We wszystkich uznany jest za arcydzieło poezji polskiej. Ewa Ostrowska pisała m.in.: „*Bogurodzica* składa się z dwóch strof nierównych tak co do długości, jak co do ilości sylab. Proporcje składniowe całej pierwszej zwrotki trzeba ocenić jako układ znakomity i przy pozorach prostoty bardzo kunsztowny. Rozstrzygają o tym przede wszystkim już proporcje długiej apostrofy i krótkich zdań proszących.

Zdania rozkazujące tworzą w wysokim stopniu artystyczną parę zdaniową, są to zdania równoległe, formy czasownikowe (rozkaźniki) mają tę samą ilość sylab i podobne, rymujące się zakończenia, a zaimek »nam« występuje w jednym i drugim, czyli trzeba go uznać za jeszcze jedno cenne w poezji powtórzenie.

Szczególnie wartościowe są synonimy, a ich wartość jest tym większa, gdy pisarz łączy je w układy parzyste. Najciekawiej przedstawia się od tej strony króciutki wers kończący pierwszą zwrotkę:

Zyszczy nam, spuści nam.

Te dwa rozkaźniki mają znaczenie »pozyskaj, uczyń przychylnym (dla nas)«, zawierają treści bliskoznaczne.

Zasób wyrazów w naszym najstarszym wierszu ocenić się daje jeszcze od innej strony, mianowicie od strony ilościowej co do częstotliwości użytych w utworze części mowy. Najważniejsze pozycje dotyczą rzeczowników, czasowników i przymiotników. Wszystkich wyrazów jest w wierszu 43, w tym rzeczowników 17, czasowników 11, przymiotników 3. Szczególnie dużo ma rzeczowników pierwsza zwrotka, bo aż 6 + 2 razy użyte imię Maryja. W dłuższej drugiej zwrotce jest ich 9. Czasowniki występują w pierwszej zwrotce 4 razy, w tym 2 razy w formie przymiotnikowego imiesłowu biernego (»sławiena«, »zwolena«), w drugiej zwrotce o wiele częściej, bo pojawia się ich 7.

Przewaga, jaką mają w *Bogurodzicy* rzeczowniki nad czasownikami, dowodzi wyższego stopnia rozwoju. I tak warto podnieść, że najdawniejszy polski tekst ma charakter rzeczownikowy, nie czasownikowy, a właśnie większa częstotliwość rzeczowników dowodzi wyrobienia stylistycznego i intelektualnego pisarza. W tekstach prymitywniejszych przewagę mają czasowniki”.

(Oprac. M.K.-P.)